

ІНТИМНИЙ ВИМІР ЖІНОЧОГО ПОВСЯКДЕННЯ В ТАБОРАХ ІНТЕРНОВАНИХ ВОЯКІВ-УКРАЇНЦІВ У ПОЛЬЩІ (1921–1922 рр.)*

Перебуваючи в умовах ізоляції, жінки відігравали різні соціальні ролі: якщо хтось був відданою дружиною й турботливою матір'ю, то на протилежному полюсі перебували табірні та дивізійні повії, у чийй присутності були зацікавлені насамперед ті старшини, які не бажали зв'язувати себе серйозними стосунками під час інтернавання. Дехто з жінок проживали зі своїми обранцями у фактичному шлюбі без юридичного оформлення, окремі – погоджувалися стати утриманками. Нерідко сама жінка ініціювала зміну власних обранців, зважаючи при цьому лише на їх змогу фінансово забезпечувати її потреби. Складні умови перебування в таборах, виїзд значної частини інтернованих на роботи зумовлювали те, що потреба в послугах повій стрімко зменшувалася, а для них самих табори ставали неприйнятним місцем проживання. Командування військ УНР поступово усувало їх звідти і зрештою загал вояцтва втрачав інтерес та співчуття до тих жінок, які не докладали жодних зусиль для вироблення у собі міцних життєвих, духовно-світоглядних засад.

Ключові слова: табори, інтернавання, вояки-українці, жінки, шлюб, Армія УНР, Польща.

Хоча обставини перебування інтернованих вояків-українців у таборах Польщі вже вивчали як польські¹, так і українські² дослідники, цю проблему до теперішнього часу повністю не розроблено. Практично в усіх публікаціях, у тому числі монографічного характеру, присутність протилежної статі в таборах лише позначалася, до того ж винятково в контексті діяльності жіночих організацій (таборових філій Союзу українок), їх участі в роботі

* Статтю підготовлено завдяки сприянню центру східноєвропейських досліджень Варшавського університету.

¹ Karpus Z. Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924. – Toruń, 1997. – 209 s.; Koлянчук О. Українська військова еміграція у Польщі 1920–1939 рр. – Л., 2000. – 276 с.; Wiszka E. Prasa emigracji ukraińskiej w Polsce 1920–1939. – Toruń, 2001. – 324 s.; Вішка О. Преса української еміграції в Польщі (1920–1939 рр.): Історико-бібліографічне дослідження. – Л., 2002. – 479 с.; Його ж. Українці у таборі в Стшалкові // Вісник Київського державного лінгвістичного університету: Серія «Історія, економіка, філософія». – Вип.3. – К., 1999. – С.167–174.

² Срібняк І. Обеззброєна, але нескорена: Інтернована Армія УНР у таборах Польщі й Румунії (1921–1924 рр.). – К.; Філадельфія, 1997. – 187 с.; Павленко М.І. Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: ставлення влади і умови перебування (1919–1924 рр.). – К., 1999. – 352 с.; Сидоренко Н. Національно-духовне самоствердження: У 3 ч. – Ч.ІІ: Преса інтернованих українців та цивільної еміграції (Чехія, Польща, Румунія, Єгипет, 1919–1924). – К., 2000. – 262 с.

культурно-мистецьких гуртків або опікуванні дітьми³. Варто згадати про студії, присвячені окремим сторінкам життя та громадсько-професійної діяльності військової лікарки Х.Скачківської-Сушко, котра з грудня 1920 й до серпня 1924 рр. перебувала в таборах Александрів і Щипйорно⁴.

Як відомо, у польських таборах, де утримувалися інтерновані війська УНР, разом із вояками опинилися чимало жінок та дітей, які найбільше потерпали від побутової невлаштованості, недостатнього й часом украй неякісного харчування, антисанітарії. Через брак достатньої кількості місць у таборах і майже повну відсутність грошового забезпечення переважна більшість їх були змушені мешкати в бараках, на рівних із чоловіками поділяючи всі складнощі такого існування, що впливало на них надзвичайно гнітюче.

Таборове жіноцтво мало різний вік, походження, освітній ценз, а також ціннісні та світоглядні уявлення. Так само різнились обрані жінками соціальні функції. Скажімо, членкині філій Союзу українок послідовно виступали на захист українства у жіночому середовищі, але вони тривалий час залишались у відчутній меншості. Водночас переважна більшість не мали стійких національно-державницьких уявлень, послуговуючись у спілкуванні майже винятково російською мовою. Особливий інтерес являли обрані жінками «стратегії виживання», залежно від вибору яких жіночий загаль можна поділити на кілька груп.

Так, найбільшу «фракцію» жіноцтва становили дружини старшин і козаків, котрі перебували в таборах разом зі своїми дітьми (за винятком тих старшинських родин, які могли орендувати житло). Майже в усіх випадках їхні подружні стосунки характеризувались обоюдною відданістю та готовністю подолати будь-які перешкоди задля виховання дітей. Розлучення серед таких пар практично не траплялися, що свідчило про усвідомлену відповідальність родин як за свою долю, так і за майбутнє власних нащадків.

Ще одна група – жінки, які перебували з вояками Армії УНР у фактичних шлюбах (тобто без їх офіційної реєстрації). Тут також існували міцні подружні союзи, натомість відсоток розриву стосунків серед них був набагато вищий. У цих родинах народжувалися діти, але подальша їх життєва доля у випадку розлучення батьків була доволі складною, а догляд за ними нерідко перекладався на загаль інтернованих (табірні дитячі садки, інтернати, школи для підлітків).

Також разом із вояками в таборах перебувала група незаміжніх жінок, які обіймали технічні посади в апаратах штабів, різних військових установах. Дехто з них перебував на утриманні. У цьому випадку такі «подружні союзи» мали тимчасовий, мінливий характер. Як жінки, так і чоловіки через різні

³ Див.: Срібняк І. «Біда дивиться зі всіх закутків, а злидні плодяться з кожною секундою...» (допомогово-харитативна діяльність «Союзу українок» у таборі Щипйорно, Польща навесні 1922 р.) // Наше життя. – Т.LXXV. – Ч.7/8 (липень – серпень). – Нью-Йорк, 2018. – С.10–13.

⁴ Науменко К. Христина // Наше життя. – №11 (листопад). – Нью-Йорк, 2000. – С.1–4 [Електронний ресурс]: http://www.gallus.lunarifff.com/~unwla0/...pdf/Our_Life_2000-11.pdf; Срібняк І. Непоказна звитяга (кілька епізодів з життя поручника армії УНР, лікаря Христини Скачківської-Сушко, 1919–1925 рр.) // Там само. – Т.LXXV. – Ч.1 (січень). – Нью-Йорк, 2018. – С.13–16 [Електронний ресурс]: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/23484>

життєві обставини могли неодноразово змінювати партнерів, що визначалося насамперед матеріальною спроможністю утримувати «тимчасову дружину».

Нарешті, ще одна група жінок із категорії незаміжніх, – дивізійні (а після інтернування Армії УНР – таборіві) повії, які задовольняли сексуальні потреби чоловіків за різноманітні форми винагороди. Командири й начальники частин та служб, де перебували такі жінки, із різних причин часто уникали стосовно них якихось дисциплінарних заходів, уже не кажучи про звільнення їх зі складу армії. Адже, надаючи старшинам такого роду «послуги», ці жінки з часом налагоджували корисні знайомства та зв'язки. Інколи й саме вище начальство шукало жіночої «уваги». Користуючись своїм службовим становищем без особливих труднощів вдавалося схилити таких жінок до інтимних зв'язків, використовуючи для цього часом зовсім непристосовані місця, хоч і з дотриманням необхідної приватності.

Скупчення інтернованих у таборах, коли вояки, жінки й діти в кількості 200–400 осіб перебували разом у бараку, мешкаючи навіть без поділу на «чоловічу» та «жіночу» половини, надзвичайно ускладнювало дотримання бо-дай якогось рівня приватності. Але навіть у таких умовах життя не стояло на місці, молодість і бажання брали своє, тож пари все ж таки знаходили можливість усамітнюватися – улітку поза табором (в орендованих старшинами помешканнях чи в лісі), або й у межах його території (нежитлові господарські приміщення, склади тощо).

Зібрані автором «інтимні епізоди» з життя різних таборів, де утримували українців, дозволяють стверджувати, що ця сторона повсякдення, більшою чи меншою мірою, мала місце у середовищі інтернованого українського вояцтва. Одним із таборів, де частина жіноцтва поводитися «найвільніше», був Ланцут, в якому всі інтерновані – козаки, старшини (в тому числі й вищі чини), жінки та діти розмішувалися всі разом і були змушені нерідко спати на голих дошках нар, або навіть на долівці⁵. Загальними «туалетами» тут у кращому випадку слугували звичайні огорожені вигрібні ями.

Відзначимо, що польська комендатура табору знайшла можливість поліпшити побут невеликої частини одружених старшин, дозволивши проживання у спеціально виділеному для цього так званому «Піддомініканському будинку» у самому місті Ланцут. Але скористатися цим змогли небагато жінок у зв'язку з відсутністю вільних для проживання місць у ньому. Натомість винаймати інші помешкання вони не могли, адже не мали коштів.

Таким чином, у таборі постійно залишалися близько 200 жінок і 50 дітей (усього тут станом на 23 квітня 1921 р. перебували понад 2800 інтернованих)⁶. Тільки зі штабом тилу Дієвої армії сюди прибули 45 жінок, з яких (за даними, зібраними співробітниками таборового часопису «Наша зоря») «лише 4 є справжніми дружинами, а решта – прибудні»⁷. Очевидно, що редакція не

⁵ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф.4007. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.2 зв.

⁶ Там само. – Ф.2439. – Оп.1. – Спр.27. – Арк.304.

⁷ Маленька статистика // Наша зоря (Ланцут). – 1921. – 24 січня. – Ч.3 (без посторінкової пагінації).

мала морального права в такий спосіб «класифікувати» більшу частину жінок зі складу цієї військової структури, але вже сам факт засвідчував гостроту проблеми спільного проживання в бараках чоловіків і жінок.

У зв'язку з холодною порою року та суворими обмеженнями у видачі дозволів на вихід із табору, блискавичні «польові романи» розпочиналися та розвивалися в Ланцуті фактично на очах усього загалу. Не можна сказати, що командування інтернованих військ УНР не намагалося впливати на цю сторону життя військовиків і жіноцтва, про що свідчить хоча би той факт, що це явище уважно відстежував керівник української табірної контррозвідки підполковник Г.Хом'як. В одному з його рапортів (кінець січня – початок лютого 1921 р.), адресованому начальникові групи інтернованих і пізніше долученому до матеріалів обстеження табору, здійсненого службовцем Міністерства преси та пропаганди УНР, прямо зазначалося, що окремі жінки є «розкладаючим елементом» для старшинства, адже «морально так декотрі низько пали, що можна їх вважати за простих “простітутток”». Вони ведуть «життя на віру, будь то би громадянським браком і часто до цього ще змінюваним», що стало в таборі звичайним явищем⁸.

За спостереженнями Г.Хом'яка, ще одна категорія з числа жіноцтва табору – це «іскательниці сильних ощущеній», які через різні обставини приєдналися до Армії УНР, не маючи при цьому жодних внутрішніх моральних запобіжників. Тому «цілий день чути в [...] баракові, розуміється виключно на російській мові, крики, визги, гамір та страстні любовні шепти»⁹. Начальник контррозвідки також відзначав, що дехто зі старшин користувався відсутністю будь-яких матеріальних засобів у молодих незаміжніх жінок і брав їх на тимчасове утримання. Мала місце й інша ситуація, коли деякі жінки «давали собі раду» та свідомо вступали у шлюб із підстаркуватими полковниками, причому подружжя продовжувало перебувати у старшинському бараку, і часом усі його мешканці ставали свідками з'ясування стосунків між «молодытими», які й не намагалися дотримуватися бодай мінімальної приватності під час таких «розмов»¹⁰.

Підполковник Г.Хом'як повідомляв про випадок, який складно собі уявити навіть за тих «вільних» порядків, що мали місце у старшинському бараку. На наполегливі залицяння молодого старшини (хорунжого В.Головні) до заміжньої жінки, остання між поцілунками все ж таки нерішуче відмовлялась, аргументуючи це тим, що, мовляв, «а як муж узнає?». Натомість старшина її запевняв, що цього не станеться, адже він не залишатиме «там» свою «візитну карточку»¹¹. Напевно це справило свій вплив і жінка погодилась усамітнитися із молодиком у зовсім не пристосованому для цього місці. Випадковим свідком цього «любовного шаленства» став один із польських солдатів, який доповів про побачене начальству, відтак ставлення офіцерів комендатури до українського жіноцтва, яке й до того не було надто прихильним, тільки

⁸ ЦДАВО України. – Ф.1075. – Оп.2. – Спр.477. – Арк.25.

⁹ Там само. – Арк.26.

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само.

погіршилося, що виявлялося в образливих висловлюваннях принаймні на адресу окремих із них¹².

Прямим підтвердженням цьому став наказ тимчасового виконувача обов'язків начальника групи військ УНР полковника С.Білецького №43 від 15 лютого 1921 р., в якому констатовалося розширення географії та «цільової аудиторії» табірних «жриць кохання». У документі, зокрема, зазначалося:

«Деякі евакуйовані при частинах пані-біженки ведуть широкі знайомства з постійними мешканцями Ланцуту, не розбираючись із походженням і соціальним станом тих добродіїв. Ставлячи на увагу командирів частин і всього старшинства групи, що у виборі товариства серед місцевого населення навіть старшинами вимагає великої обережності, то з боку жінок-біженок це є абсолютно недопустимим, і тим більш недопустиме дефіліровання по місту жінок-біженок у зазначеному товаристві»¹³.

Очевидно, що така поведінка окремих жінок не була таємницею для польського коменданта табору, якого непокоїли можливі небажані наслідки (інфікування венеричними захворюваннями як інтернованих, так і місцевих мешканців). При цьому він посилався на лікарський звіт, в якому було зафіксоване значне зростання таких показників (щоправда, незрозуміло, стосувався згаданий лікарський звіт табору чи міста загалом). Комендант пропонував перевести всіх незаміжніх жінок в окремий барак, заборонивши їм вихід у місто, а також доступ до ізольованих чоловіків.

Видається, що такий радикальний підхід стосовно всього незаміжнього жіноцтва табору був би недоречним, що зрештою й підтвердили результати медичного огляду у блоці «А», який, згідно з розпорядженням штабу групи, було проведено табірною лікаркою Х.Фейгель 3 квітня 1921 р. Остання у своєму рапорті констатувала відсутність серед жінок венерично хворих¹⁴. Водночас із чоловіками не все було гаразд, адже серед них знайшлося 11 осіб, вражених захворюваннями, що передаються статевим шляхом (до того ж вони не поспішали проходити медогляд). Тому ще 16 березня того року начальник групи військ УНР у Ланцуті наказав (вдруге) відправити їх до «ізби хворих» із метою огляду лікарем та призначення курсу лікування¹⁵.

Отже архівні документи свідчать про низьку моральну поведінку окремих жінок табору, що виявлялося в їх нерозбірливості у знайомствах, проте відсутні підстави говорити про те, що вони сприяли збільшенню рівня захворюваності венеричними інфекціями серед інтернованих.

Суттєво іншою була ситуація в таборі Вадовиці, де діяв осередок товариства Союзу українок, який, напевно, уже самим фактом свого існування сприяв утвердженню міцних моральних засад у жінок та вояків. Але

¹² Там само.

¹³ Там само. – Ф.2439. – Оп.1. – Спр.22. – Арк.29 зв. – 30; Centralne Archiwum Wojskowe. – Zespół Akt «Sprzymierzona Armia Ukraińska». – Sygn.I.380.13.7.

¹⁴ ЦДАВО України. – Ф.2439. – Оп.1. – Спр.27. – Арк.164. Українські військові також перебували у блоці «Б», інформація про обстеження мешканців якого відсутня.

¹⁵ Там само. – Арк.53–54.

стверджувати, що тут не було жодних проявів сексуальності, теж немає жодних підстав. До такого висновку спонукає принаймні «якісний склад» жіноцтва розміщеної в таборі 1-ї Запорізької стрілецької дивізії: 68 жінок, з яких до категорії «дружин старшинських законних» належало 28, до «дружин козацьких законних» – 8, решта 32 були «приватними жінками» (тобто такими, які не зареєстрували свої родинно-шлюбні відносини). Водночас у таборі також перебували «старшинські й козацькі законні діти» – 8 осіб (у віці до 14 років) і стільки ж позашлюбних (у такому ж віці). Народжувались діти й у таборі – частина з них була віком від 1 місяця до 6 років. У деяких сім'ях (наприклад, Кащуків) було троє дітей від 3 до 6 років¹⁶.

Аналогічна інформація про «жіночий» склад Окремої кінної дивізії Армії УНР, яка також перебувала у цьому таборі, відсутня, але серед її контингенту теж були різні категорії жінок, зокрема виявилися й авантюрні особи. Про одну з таких – дружину козака запасного кінного полку Ілюк, яку було виключено зі складу частини та дивізії рішенням відповідних штабів, – міститься згадка у документах Військового міністерства УНР. Не погодившись із подібним рішенням стосовно себе, остання з'явилася до помешкання командира полку підполковника А.Кучери та зажадала пояснень, після чого заявила про свою належність до складу «персональної контррозвідки п[ана] Головного отамана». Ілюк також заявила, що прикріплена до дивізії на три місяці, тож «ніхто не має права її звільнити». Крім того, вона покликала на свою нібито зустріч із С.Петлюрою, котрий, знов таки нібито, поінформував її про майбутні зміни у складі командування дивізії, та запропонувала підполковникові А.Кучері перейти «на службу до конвою Головного отамана»¹⁷.

Як з'ясувалось, Ілюк дійсно перебувала в Тарнові наприкінці травня 1921 р. До того ж, за інформацією начальника загальної управи Військового міністерства УНР полковника М.Садовського, «вешталась по [...] кав'ярням, ресторонам, палила цигарки, видавала себе за помічника лікаря кінної дивізії, всіма силами добивалась аудієнції у Головного отамана, але допущена до нього не була». Узагалі, робив висновок М.Садовський, Ілюк – дуже підозріла особа, котру доцільно було б «постаратися відправити до табору в Домбю»¹⁸, де утримували злочинців з інтернованих¹⁹.

У таборі Александрів у грудні 1920 р. перебували 100 жінок і 16 дітей²⁰, і хоча одружені старшини отримали право мешкати поза його територією в однойменному містечку, проте висока орендна плата за винаймання навіть кімнати обумовлювала зовсім незначний відсоток тих, хто цим правом бажав скористатися. Тому більшість жінок мешкали в окремому бараку разом із дітьми.

¹⁶ Там само. – Ф.4007. – Оп.1. – Спр.14 б. – Арк.3–3 зв.

¹⁷ Там само. – Ф.1075. – Оп.2. – Спр.479. – Арк.38–38 зв.

¹⁸ Тобто Домб'є – табір в околицях Кракова.

¹⁹ ЦДАВО України. – Ф.1075. – Оп.2. – Спр.479. – Арк.36.

²⁰ Звіт про відвідування урядовцем Міністерства преси та пропаганди УНР табору Александрів 21–22 грудня 1920 р. (див.: Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu. – Dz. Rekopisów. – Sygn. Akc.22/53/1).

Умови перебування інтернованих у Пикуличах (у тому числі 79 жінок і 12 дітей²¹) були настільки обтяжливими, що якоїсь інформації про інтимне повсякдення жіноцтва в архівних документах не віднайдено. У бараках цього табору панувала надзвичайна скупченість, через відсутність ліжок або тапчанів усі його мешканці (включно з жінками й дітьми) спали покотом на двоярусних нарах. Багатьом таборянам бракувало сінників для спання, а ковдри, подушки та постільна білизна були відсутні зовсім. Через гострий брак дров приміщення майже завжди були вогкими, холодними, що робило проживання в них не те що не комфортним, а навіть ставило вояків і жіноцтво на межу виживання, адже вони потерпали ще й від «страшенної сили паразитів, вошей»²².

У Ченстохові перебували 211 жінок і 51 дитина, а також ще близько 3,5 тис. вояків та урядовців²³. Вони мешкали на цивільному становищі. Тут діяли філія Союзу українок і головна управа Українського Червоного Хреста, зусиллями членів якої було започатковано курси сестер-жалібниць (навчатися могли за власним на те бажанням жінки з усіх таборів інтернованих українців)²⁴. Невелика група жінок опинилась у Пйотркові, але про їх становище бракує даних.

Табір інтернованих вояків-українців у Каліші був найкращим як з огляду на умови перебування в ньому, так і за станом харчування. Але табірна дійсність була настільки нестерпною для декого зі старшин, що вони використовували будь-які, часом зовсім сумнівні, можливості для того, аби бодай тимчасово її змінити. Для цього вони намагалися скористатися наданим польською владою правом для сімейних старшин мешкати поза табором, орендуючи для цього житло (кімнату) у приватних домовласників. У декого зі старшин справа залишалася «за малим» – треба було тільки знайти свою «другу половинку». Оповідаючи на шпальтах таборового часопису про таких, невідомий автор спогадів зазначав, що це їм можна було зробити з легкістю, адже потрібна для цього жінка завжди знаходилася, «аби гроші». Щоправда «тимчасова дружина з примхами: потребує того, другого». А як кошти закінчуються, «друга половинка» такого старшини-невдахи може почати «задивлятися на “жука нічного” (тобто іншого неодруженого старшину – *I.C.*), [...] байдуже їй, що жук нічний урешті-решт опиниться теж без грошей. Знайдеться третій. І так далі – без кінця, доки стане молодості, краси, свіжості. А потім в одставку, як кажуть, без пенсії і мундиру». Автор був змушений із гіркотою констатувати: «І скільки їх таких уже пройшло та пройде тимчасових дружин. Гарних, молоденьких, освічених. При других умовах і в іншому стані це були б чудові жінки й матері [...]. В сучасний же мент...»²⁵.

²¹ ЦДАВО України. – Ф.1078. – Оп.2. – Спр.200. – Арк.70.

²² Там само.

²³ Там само. – Ф.3526. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.3.

²⁴ Вішка О. Преса української еміграції в Польщі (1920–1939 рр.): Історико-бібліографічне дослідження. – С.55.

²⁵ Діміч. В сумерках життя // Запорожець: Літературно-науковий тижневик Війська Запорозького (Каліш). – 1921. – Ч.3 (березень). – С.10.

Значна кількість жінок, як сімейних, так і незаміжніх, перебувала в таборі Стшалково (станом на 28 січня 1922 р. – близько 300, які опікувалися понад 100 дітьми). Вояків-українців тут було 3700 осіб²⁶. А крім того, в інших секціях цього табору знаходилася значна кількість інтернованих «балаховців» (білорусів) і полонених червоноармійців. Річне перебування в таборах призвело до вичерпання фізичних та моральних сил жіноцтва, а з переведенням до Стшалкова поневіряння всіх його мешканців продовжилися, що було пов'язано з браком вугілля для обігріву бараків і не завжди належним харчуванням.

Одним із наслідків цього була деморалізація частини українського вояцтва, а разом і декого з жінок, помічених у розпусній поведінці й раніше. Але на відміну від інших таборів, до неврегульованого статевого життя додалися і антидержавні випадки та незграбні спроби скомпрометувати Державний центр УНР в екзилі. Остання обставина спонукала штаб до радикальних дій, маючи на меті видалення з табору «антисоціальних елементів». Українська контррозвідка уклала спеціальний реєстр, до якого внесли відверто злочинних, антидержавницьки налаштованих осіб із числа старшин Армії УНР. А крім того в ньому фігурували і прізвища п'ятьох жінок – у кожному випадку з наведенням причин, що вимагали їх «негайної ізоляції та висилки з табору». Подані на них характеристики були майже ідентичними, зокрема стосовно Марії В. було вказано, що вона «ганебно поводить як жінка взагалі і компрометує сім'ю старшин, вносить розпусту в загальне вояцтво і шкідливо впливає на їх мораль». «Компрометувала» жіноцтво табору та «підривала моральну сторону вояцтва» також і Ніна С. Стосовно Марії С. у реєстрі зазначалося, що вона «вносить деморалізацію у військо» своєю «недостойною» поведінкою. У характеристиці Марії В., окрім уже стандартної фрази про «ганебне поводження» та «внесення деморалізації в ряди козацтва» через «пониження його моралі», також відзначалося, що остання «демонстративно розмовляє виключно тільки по російськи» та є відвертим ворогом усього українського²⁷.

Наведені формулювання свідчили про те, що згадувані жінки вже тривалий час (принаймні з початку інтернування, а може й раніше) надавали сексуальні послуги різним категоріям інтернованих, і така практика вочевидь призводила до занепаду моральних засад серед вояків. Дотримуватися бодай мінімальної приватності в умовах табору було майже неможливо, тому, як уже зазначалося, блискавичні «польові романи» відбувалися фактично на очах усіх таборян, уносячи в їхній побут додаткову нервозність і напругу.

Слід також відзначити, що на початок 1922 р. частка таких жінок серед загалу жіноцтва вже була мізерною, адже важкі умови побуту в таборах сприяли «відсіву» осіб «легкої поведінки», які знаходили можливості влаштуватися вже на цивільному становищі зручніше та вигідніше для себе. Про «випаровування» таких жінок із табору опосередковано свідчила й

²⁶ ЦДАВО України. – Ф.1075. – Оп.2. – Спр.822. – Арк.50 зв.

²⁷ Там само. – Спр.473. – Арк.46.

загальна кількість родин у Стшалково станом на 1922 р. – 282 (на близько 300 жінок у цій установі)²⁸.

Важливим було те, що благодійні товариства, які діяли у Стшалково, намагалися наповнити життя жінок конструктивним змістом. Із цією метою їх залучали до спорту (вони мали можливість відвідувати так звану «спортивну гімназію»), завдяки чому стало можливим створити жіночу команду з 25 осіб для участі у загальнотабірних змаганнях. Залучалося жіноцтво й до роботи в ремісничих майстернях, зокрема до виготовлення кошиків, мистецьких виробів із соломи, пошиття білизни²⁹. Шевські майстерні найбільше приваблювали жінок, адже тут можна було пройти курси гаптування (вишивання), а після цього залишитися працювати. Частина з них змогла використати свої вміння та бажання працювати з користю для власної родини.

У 1922 р. дедалі більше інтернованих старшин переймалися бажанням назавжди покинути табори. В одному з них – Щипйорно – окремі старшини прагнули заради цього взяти шлюб із жінками-емігрантками, які мешкали неподалік від табору. Утім мораль і поведінка частини з них були такими, що змусили генерал-інспектора військ УНР О.Удовиченка заборонити своїм наказом №35 від 21 серпня 1922 р. групі інтернованих військ у Щипйорно «самочинне» укладання шлюбів старшинами. У §2, зокрема, ішлося про те, що «деякі із старшин вступають у шлюб з жінками, які з морального боку зовсім не відповідають такому високому званню, яке повинна носити жінка старшини. Такий шлюб плямує старшинську честь, гідність і компрометує корпорацію всіх старшин та їх жінок». О.Удовиченко характеризував «такі проступки з боку старшин безнравственными» й надалі забороняв «старшинам брати шлюб без дозволу командира дивізії або відповідного йому начальника». До того ж командири дивізій мали звернути «особливу увагу на це явище і давати дозвіл на шлюб не інакше, як після документальної перевірки даних про особу, яка має стати жінкою (дружиною – І.С.) старшини». Ті ж старшини, котрі «самочинно візьмуть шлюб з особами, не відповідаючими старшинській гідності, будуть віддані під суд честі»³⁰.

У цьому зв'язку особливий інтерес становить те, в який саме спосіб мала проводитися така «документальна перевірка», і які, власне, документи мала подати старшому військовому начальнику «наречена», аби довести своє право стати дружиною старшини Армії УНР. Але тут можна зрозуміти й генерала О.Удовиченка, який усіма можливими засобами намагався зміцнити моральність старшинства.

Отже перебування серед інтернованих вояків УНР жінок і дітей надавало табірному життю особливий настрій і тональність, їх присутність могла як надихати загал, так і дезорганізувати окремих його представників. Це було обумовлено тим, що жінки відігравали різні «соціальні ролі» – як відданих дружин і турботливих матерів, так і табірних та дивізійних повій.

²⁸ Там само. – Ф.3523. – Оп.1. – Спр.12. – Арк.14, 20 зв.

²⁹ Czerniak B., Czerniak R.M. Obóz jeńców wojennych i internowanych pod Strzałkowem 1914–1918, 1919–1924. – Strzałkowo, 2013. – S.25.

³⁰ ЦДАВО України. – Ф.2439. – Оп.1. – Спр.33. – Арк.193.

У присутності в таборах такої категорії жінок напевно були зацікавленими й деякі старшини, які не бажали зв'язувати себе серйозними стосунками, а воліли обмежуватися максимально полегшеними зв'язками зі «жрицями кохання». Складно відповісти, де відбувалися потаємні їх зустрічі, але, очевидно, попри перенаселеність таких установ у них усе ж таки залишались окремі приміщення, де можна було усамітнитися вдвох на кілька годин пізно ввечері або вночі. Крім того, видається, що деякі старшини мали фінансову можливість зустрічатися з жінками в орендованих ними для власного проживання оселях у найближчих до табору місцях. У теплу пору року траплялося, що закохані (мешканці розташованого поза Ланцутським табором «Піддомініканського будинку») усамітнювались у вечірній час на цвинтарі³¹.

Дехто з жінок свідомо йшов на пониження свого статусу та погоджувався перебувати зі своїм обранцем у фактичному, юридично не оформленому шлюбі, хоча ця форма стосунків, напевно, теж мала право на існування, особливо в умовах війни й тимчасовості перебування в таборах. Окремі жінки ставали утриманками старшин, і в такому форматі взагалі втрачали «право голосу» у вирішенні навіть власних проблем. Переходячи «з рук у руки», більшість із них усвідомлювали мінливість обраної ними форми спілкування з чоловіками, а також розуміли примарність перспектив створення справжньої родини.

Можливим був і протилежний формат, коли сама жінка ініціювала зміну свого обранця, зважаючи лише на його фінансову можливість забезпечувати її потреби. Часом вони навіть брали шлюб, знаходячи в перманентних чварах і з'ясуваннях стосунків із чоловіком своєрідну розраду для себе. Це особливо стосувалося різновікових пар, коли п'ятдесятирічні полковники брали у дружини осіб, яким не виповнилося і двадцяти років. Фізична неготовність чоловіка задовольнити статеві потреби жінки в непристосованих для цього умовах (загальний барак) або матеріальна скрута, в якій він міг опинитися, викликала шквал негативних емоцій, і рано чи пізно така жінка розривала з невдахою всі формальні стосунки.

Але попри весь моральний осад від розваг «жриць кохання», вони виконували й важливу функцію, частково знімаючи стрес та напругу у середовищі вояків, особливо під час бойових дій, і вже за інерцією – у таборах. Щоправда, емоційний стан тут кардинально різнився – при звичаєні ризикувати власним життям чимало фронтовиків виявилися неготовими до щоденного безцільного сидіння в бараках. Дедалі більше інтернованих покидали табори в пошуках роботи, тож і потреба в послугах повій зменшувалася, а для них самих ці установи ставали неприйнятним місцем проживання. Їх усунення стало позитивним сигналом для таборян, чие повсякдення було позначене щоденною боротьбою за виживання, і котрі вже втратили будь-який інтерес та співчуття до тих, хто не бажав докладати жодних зусиль за для вироблення у собі міцних життєвих, духовно-світоглядних засад.

³¹ Нота на ім'я коменданта Домініканського будинку // Промінь (Ланцут). – 1921. – 26 травня. – Ч.5. – С.26.

REFERENCES

1. Czerniak, B., Czerniak, R.M. (2013). Obóz jeńców wojennych i internowanych pod Strzałkowem 1914–1918, 1919–1924. Strzałkowo. [in Poland].
2. Karpus, Z. (1997). Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924. Toruń. [in Poland].
3. Kolianchuk, O. (2000). Ukrains'ka viis'kova emigratsiia u Pol'shchi 1920–1939 rr. L'viv. [in Ukrainian].
4. Naumenko, K. (2000). Khrystyna. *Nashe zhyttia*, (11, pp.1–4). Retrieved from http://www.gallus.lunarfiffic.com/~unwla0/~/pdf/Our_Life_2000-11.pdf [in Ukrainian].
5. Pavlenko, M.I. (1999). Ukrains'ki viis'kovopoloneni i internovani u taborakh Pol'shchi, Chekhoslovachchyny ta Rumunii: stavlennia vlady i umovy perebuвання (1919–1924 rr.). Kyiv. [in Ukrainian].
6. Sribniak, I. (1997). Obezzbroiena, ale neskorena: Internovana Armiia UNR u taborakh Pol'shchi i Rumunii (1921–1924 rr.). Kyiv; Filadelf'ia. [in Ukrainian].
7. Sribniak, I. (2018). „Bida dyvyt'sia zi vsikh zakutkiv, a zlydni plodiat'sia z kozhnoiu sekundoiu...” (dopomohovo-kharytatyvna diial'nist' „Soiuzu ukrainok” u tabori Schypiorno, Pol'shcha navesti 1922 r.). *Nashe zhyttia*, (Vol. LXXV), (7–8, pp.10–13). Niu-York. [in Ukrainian].
8. Sribniak, I. (2018). Nepokazna zvytiaha (kil'ka epizodiv z zhyttia poruchnyka Armii UNR, likaria Khrystyny Skachkivs'koi-Sushko, 1919–1925 rr.). *Nashe zhyttia*, (Vol. LXXV), (1, pp.13–16). Retrieved from <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/23484> [in Ukrainian].
9. Sydorenko, N. (2000). Natsional'no-dukhovne samostverzhennia (Vols.1–3). Ch.II: Presa internovanykh ukraintsv ta tsyvil'noi emihratsii (Chekhiia, Pol'shcha, Rumuniia, Yehypet, 1919–1924. Kyiv. [in Ukrainian].
10. Vishka, O. (1999). Ukraintsi u tabori v Stshalkovi. *Visnyk Kyivs'koho derzhavnoho linhvistychnoho universytetu. Seriia «Istoriia, ekonomika, filozofii»*, (3), 167–174. Kyiv. [in Ukrainian].
11. Vishka, O. (2002). Presa ukrains'koi emihratsii v Pol'shchi (1920–1939 rr.). *Istorykobiliohrafichne doslidzhennia*. L'viv. [in Ukrainian].
12. Wiszka, E. (2001). Prasa emigracji ukraińskiej w Polsce 1920–1939. Toruń. [in Poland].

IHOR SRIBNIAK

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
Head of the Department of World History,
Borys Hrinchenko Kyiv University
(Kyiv, Ukraine), i.sribniak@kubg.edu.ua

INTIMATE DIMENSION OF WOMEN'S EVERYDAY LIFE IN CAMPS OF INTERNED SOLDIERS-UKRAINIANS IN POLAND (1921–1922)

While in a camp isolation, women played different social roles in camps: if one part of them were devoted wives and caring mothers, then on the opposite pole were the camp and divisional prostitutes who fulfilled their specific mission. In the presence of the "priestess of love" in the camp, the first interest was the category of officers, who did not want to bind him to a serious relationship during internment. Some women were in their actual marriage with their constituents, and some agreed to

become dependent. The opposite format was also possible, when the woman herself initiated the change of her elect, considering only their financial ability to provide for her needs. But the difficult conditions of staying in the camps, leaving a large part of the interned at work – led to that, that the need for services of prostitutes was rapidly decreasing, and for them the camps themselves became an unacceptable habitat. At the same time, the command of the Ukrainian People's Republic troops gradually eliminated them from the camps, and in addition – the general of warfare rapidly lost interest and condolences to those women's representatives, which have not made any effort to develop in them a lasting vital and spiritual-ideological foundation.

Keywords: *camps, internment, Ukrainian soldiers, women, marriage, Army of the Ukrainian People's Republic, Poland.*